

"ДЕРЕВО ЦІЛЕЙ"
СКАНДИНАВСЬКОЇ СИСТЕМИ ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ

У сучасному світі освіта дорослих стає одним з провідних факторів, що забезпечує економічне зростання, конкурентоспроможність держави, соціальну сталість, розвиток демократичного громадянського суспільства, сприяє підвищенню якості життя суспільства у цілому та кожної людини окремо. Водночас, у всіх країнах світу вирішуються загальні соціальні проблеми освіти дорослих: надання рівного доступу до освіти при наявності у людей різних стартових можливостей та потреб; підвищення якості освіти у відповідності вимогам сучасної та майбутньої економіки; підготовка людини до умов життя та праці, які постійно змінюються. Це актуалізує увагу до вивчення та узагальнення зарубіжного досвіду. Нашу увагу привернули Скандинавські країни, які мають унікальну історію становлення та розвитку освіти дорослих. Ефективність скандинавської системи освіти дорослих доведена часом та зумовлюється особливим ставленням держави та суспільства до її пріоритетності. У цьому контексті важливою проблемою є цілепокладання, дослідження якої дозволить визначити та проаналізувати стратегічні та тактичних цілі скандинавської системи освіти дорослих, а також її функції.

Аналіз наукових джерел дав можливість констатувати, що зарубіжні та вітчизняні науковці досліджували різні загальні аспекти функціонування системи освіти дорослих, як то: концептуальні засади (С. Г. Вершловський, М. Т. Громкова, Л. М. Лесохіна, Є. І. Огарьовв, В. Г. Онушкін, В. І. Подобед, Л. Брісон, П. Джарвіс, Е. Ліндеман, Д. Кідд, М. Ноулз та ін.), психологічні (Б. Г. Ананьєв, Ю. М. Кулюткін, Г. С. Сухобська, М. Тайт та ін.), історико-педагогічні проблеми (З. М. Сафіна,

О. П. Тонконога, П. Джарвіс та ін.), особливості процесу навчання дорослої людини (Ю. І. Змієв, Ю. І. Каліновський, О. Є. Марон, Е. Ліндемман, М. Ноулз та ін.). Проте розгляд скандинавської системи освіти дорослих залишився поза увагою дослідників.

Мета статті - сформулювати "дерево цілей" скандинавської системи освіти дорослих, досліджуючи проблему цілепокладання та визначити функції системи освіти дорослих.

Дослідження свідчить, що освіта дорослих у скандинавських країнах формувалася та розвивалася впродовж багатьох століть і сьогодні вона являє собою складну багатокомпонентну систему, у якій кожний елемент представляє досить складну підсистему. Її визначальним компонентом слугує цільовий компонент, який забезпечує напрямок функціонування, відбір технологій, методів, форм навчання тощо. Процес цілепокладання визначається як процес формування та висунення цілей індивідуальним чи сукупним об'єктом [6, с. 606]. Процес цілепокладання складається з: цілеформування (формування ідеального образу того, що бажаємо досягти) та ціле реалізації (відтворення мети у реальному результаті діяльності). Отже, цілепокладання можна визначити як складний процес, який включає не тільки формулювання цілей, але і їх перевірку, корегування, узгодження та прогнозування. Кінцевим етапом цілепокладання є визначення дій щодо досягнення сформованих цілей, наприклад, розробка програм, проектів, пошук форм та методів, технологій та моделей навчання тощо.

"Мета", у широкому значенні, означає особливий тип відношення між процесом саморуху та його результатом, який виникає в умовах заданої поведінки системи та забезпечує її самоорганізацію та самозбереження. Мету освіти дорослих можна розглядати як тип відношення між процесом трансляції, засвоєнням та породженням сукупного досвіду суспільства та його результатом - відтвореним дорослим - носієм досвіду, який реалізує його у системах соціальної взаємодії. Цілі носять функціональний характер. Так, по відношенню до суспільної системи загалом вони виступають як проміжні цілі-засоби. Для соціальної системи в цілому - як фактор підтримання сталості, самозбереження через відтворення сукупного досвіду. На рівні дорослої людини - як засіб набуття соціального статусу. Зазначимо, що

внутрішні цілі системи освіти дорослих забезпечують її самореалізацію.

В процесі визначення цілей скандинавської освіти дорослих ми виходили з того, що вихідною науковою основою цілепокладання слугує діалектика можливості та дійсності, аналіз потреб розвитку суспільства та особистості. Тому, доречно визначити "дерево цілей", яке дозволить декомпонувати загальну чи стратегічну мету, тобто "розкласти" її на конкретні цілі.

Зазначимо, що побудова "дерева цілей" здійснюється за принципом "від загального до часткового". Зверху знаходиться головна мета, яка розділяється на окремі складові - на проміжні цілі (цілі-засоби), від реалізації яких залежить її досягнення. Проміжні цілі, у свою чергу, розділяються на більш часткові та т. п. У результаті аналізу цілей скандинавської системи освіти дорослих було створено "дерево цілей", у якому цілі дорослої людини, роботодавця, суспільства та держави представлені окремими "гілками".

У Законі про освіту дорослих Норвегії (1976 р.) зазначається, що метою освіти дорослих є допомога у досягненні людиною значно більшого у своєму житті. Тому, освіта дорослих повинна надати рівний доступ до знань, умінь та навичок дорослим людям різного віку, стимулювати їх духовний та особистісний розвиток, посилювати здатність людини до співпраці у її робочому житті та житті у суспільстві. Звідси, стратегічною метою скандинавської системи освіти дорослих є формування творчої особистості дорослої людини, яка активно, компетентно та ефективно бере участь у всіх сферах суспільного життя, розбудові демократичного громадянського суспільства та створення умов для найбільш повного задоволення освітніх потреб особистості, суспільства та держави, у відповідності з вимогами сучасного етапу соціально-економічного розвитку скандинавських країн.

Її досягнення можливо через досягнення цілей особистості, суспільства, держави та працедавця. Ми спеціально виділили цілі працедавця для того, щоб підкреслити актуальність освіти дорослих для ринку праці.

Основною метою для особистості стає задоволення освітніх потреб для зайняття певного, достойного місця у суспільстві та отримання змоги самореалізуватися та саморозвиватися. Для цього особистості потрібно від

системи освіти дорослих набуття певних знань, умінь та навичок для своєї професійної та соціальної діяльності; розвинення особистісних та професійних якостей, набуття певної кваліфікації та професійної компетентності, яка дозволить їй одержати високу зарплату та престижну роботу, а відповідно цьому мати матеріальний достаток та певний статус у суспільстві. Водночас, особистість очікує отримати суспільно-значущі знання, які будуть корисними для життя у суспільстві та для суспільства; підвищити свій духовний, культурний та інтелектуальний рівень.

Наступна "гілка" відображує основну мету та проміжні цілі, які прагне досягти суспільство завдяки системі освіти дорослих. У якості основної мети виступає розбудова демократичного, громадянського суспільства та прагнення до його саморозвитку. Для її досягнення система освіти дорослих спрямована на адаптацію дорослих людей у соціумі, формування культурно та морально розвинених особистостей, які будуть підтримувати та зберігати національні традиції, культуру, приймати активну участь у громадянському суспільстві.

Підвищення ефективності своєї діяльності очікує роботодавець він скандинавської системи освіти дорослих, вважаючи, що система освіти дорослих здатна забезпечити ринок праці компетентними спеціалістами, а це дозволить забезпечити високу продуктивність праці, можливість впроваджувати нові технології, тощо. Водночас, скандинавські роботодавці велику увагу приділяють корпоративній культурі, тому очікують вплив на її формування з боку освіти дорослих.

"Гілки дерева цілей" держави спрямовані на підвищення рівня життя своїх громадян через подолання негативних факторів макросередовища (глобалізації, демографічної, освітньої, компетентнісної криз), забезпечення конкурентоспроможності країн, розвитку національної економіки завдяки реалізації концепції освіти впродовж життя.

Остання "гілка дерева цілей" стосується безпосередньо скандинавської системи освіти дорослих, яка за мету ставить досягнення ефективності функціонування для дорослої людини, суспільства, ринку праці, держави через задоволення їх освітніх потреб та надання рівного доступу до освіти усім верстам населення. Для цього скандинавській освіті дорослих необхідно достатнє ресурсне забезпечення (законодавство, фінансова підтримка, матеріально-технічна база), відповідний

менеджмент, диверсифікація структури тощо.

Кожна "гілка дерева цілей" тісно пов'язана та взаємозумовлена з іншими, забезпечуючи досягнення як окремих цілей, так і загальної цілі системи освіти дорослих, спрямовуючи її функціонування та зміни.

Ми вважаємо, "дерево цілей" скандинавської системи освіти дорослих відповідає "чотирьом стовпах" освіти за Ж. Делором:

- навчитися пізнавати, тобто набувати необхідний інструментарій для розуміння речей;
- навчитися робити, для того, щоб мати змогу впливати на навколишнє середовище;
- навчитися жити разом, з тим, щоб брати участь у всіх видах людської діяльності і співробітничати з іншими людьми;
- вчитися жити, вміння, яке зумовлено трьома попередніми.

Ці "стовпи" утворюють єдине ціле, через це між ними існують численні зв'язки, переходи й обміни [3, с. 88].

Водночас, Ж. Делор наголошує на тому, що їх доцільно пов'язувати і з науковою парадигмою концепції суспільства, що навчається, для якої базовими є такі фундаментальні когнітивно-прагматичні функції: гармонійне здобування знань; цілеспрямована актуалізація знань; ефективно використання знань [3, с. 24].

Ці фундаментальні ідеї розвитку сучасної освіти у глобальному контексті у гармонічному поєднанні з національною концепцією розвитку освіти дорослих складають концептуальну основу скандинавської системи освіти дорослих.

Важливо, щоб цілі відповідали функціям, оскільки функції є основними напрямками здійснення цілей, у яких найбільш чітко виражається сутність життєдіяльності скандинавської системи освіти дорослих. Зазначимо, що функції скандинавської системи освіти дорослих базуються на функціях інших видів освіти, представляючи їх на більш високому рівні.

Традиційними функціями освіти дорослих є:

-компенсаторна, яка реалізує раніше відсутні або упущені освітні можливості та відіграє основну роль у боротьбі з функціональною неграмотністю, стримуючи збільшення кількості соціально виключених людей через набуття ними освіти;

-адаптивна, що спрямована на збереження членів суспільства

новими знаннями та уміннями, потреба у яких виникає у зв'язку зі зміною соціальних умов їх життєдіяльності;

- розвивальна, яка сприяє всебічному розвитку особистості.

Варто зазначити, що дослідники проблемі визначення функцій освіти дорослих приділяють достатньо уваги, але на сьогоднішній день не прийшли до єдиної думки у цьому питанні. Це не дивно, з огляду на те, що кожна система освіти дорослих особливо чутлива до національних особливостей, базується на них та сприяє їх розвитку та збереженню. Проте, нам близька думка про те, що "кращою є "золота середина" - виділення обмеженої кількості найбільш істотних, характерних функцій...з яких ні одну не можна "відібрати" ... без втрати її цілісності і повноцінного функціонування" [4, с. 155].

Виходячи з цього ми визначали провідні функції скандинавської системи освіти дорослих.

Червоною стрічкою через усі державні документи стосовно освіти дорослих проходить ідея розбудови скандинавської системи освіти дорослих на межі національної культури та освіти, освіти та демократичного суспільства. Це змінює функціональну імперативу освіти дорослих, складовою якої стають й соціокультурні характеристики освіти дорослих. Тому, поряд з традиційними функціями, освіта дорослих у скандинавських країнах виконує культурно-гуманістичну функцію.

Нерозривний зв'язок освіти дорослих та культури є сутністю філософ» Н. Ф. С. Грундтвіга, який розвивав просвітительське розуміння культури та погоджувався з Х. Г. Гадамером, який вважав, що "освіта тісно пов'язана з поняттям культури та означає... специфічний засіб розвитку природних задатків та можливостей" [1, с. 51]. Смысл культури як освіти, відповідно Гадамеру, остаточно закріплюється у філософії Гегеля, для якого освіта - "підйом до загальності", "загальна сутність освіти людини у тому, що людина робить себе у всіх відношеннях духовною істотою" [1, с. 54]. У процесі такого "підйому" доросла людина піднімається із своєї природної сутності у сферу Духа, знаходить у мові, звичках, суспільному ладі свого народу задану субстанцію, якої вона має бажання оволодіти. І. Гердер [2, с. 111] визначив освіту як "зростання до гуманності", як духовно-душевне

вростання людини, наближення до людського шляхами культури як сукупності шляхів, що ведуть до цього ідеалу. Освічена людина - це людина, яка відчуває та розуміє культуру та іде її шляхами [5, с. 67].

Тісна взаємодія культури та освіти у процесі розвитку людини є однією :) умов її цілісності, здатності адаптуватися до суперечливих умов соціуму та протистояти впливу середовища, спираючись на духовну культуру особистості. Тому, культурно-гуманістична функція має визначальне значення для функціонування скандинавської системи освіти дорослих, оскільки забезпечує розвиток духовних сил, здібностей та вмінь дорослої людини для подолання життєвих перепон; формування моральної відповідальності у ситуаціях адаптування до соціального середовища; набуття можливостей для особистісного та професійного зростання, для здійснення самореалізації дорослої людини; оволодіння засобами, які необхідні для досягнення інтелектуально-моральної свободи, особистої автономії та щастя.

Відмінність скандинавської системи освіти дорослих складає креативно-моделююча функція, яка реалізується через формування креативності як інтегральної здатності людини, яка передбачає наявність таких властивостей, як: самобутність, прогностичність, критичність, схильність до творчого вагання, інтуїції, емпатії та ін.; через утвердження партнерської позиції активної взаємодії та співпраці дорослого учня та педагога; через зміну у функції знань, засвоєння яких перестає носити репродуктивний характер та організується у різноманітних формах пошукової розумової діяльності як продуктивний творчий процес; через розвиток креативної особистості дорослої людини при орієнтації на групові форми взаємодії, міжособистісні стосунки та спілкування. Дана функція забезпечує можливість дорослій людині, завдяки неперервному набуттю нових знань, формуванню нових умінь та навичок, креативному їх засвоєнню та використанню, впливати на моделювання соціальних процесів та відчувати себе активною та затребуваною частиною суспільства, відповідальною за його розвиток. Тому, освіта дорослих у скандинавських країнах розглядається як системоутворюючий чинник соціальних, економічних та політичних процесів, як елемент постійної життєтворчості

людини.

Разом з тим, скандинавська освіта дорослих - це найбільш технологічна сфера, яка здатна не тільки навчати, але й активно впливати, формувати суспільну свідомість, розуміння цілей та завдань суспільного розвитку. У цьому проявляється прогностична функція скандинавській освіті дорослих, яка дозволяє не тільки орієнтуватися на сьогоденні потреби особистості, суспільства та держави, а й носить випереджальний характер.

Проте, Г. Фрімансон вважає за доцільно виділяти тільки дві основні функції освіти дорослих: компенсаторну та функції подальшої неперервної освіти [7].

Функція подальшої неперервної освіти дорослих є дуже важливою, оскільки актуалізує набуття нових знань, навичок та цінностей, відношень та звичок, які дозволяють дорослим відповідати вимогам сучасного світу, який швидко розвивається та змінюється. Вона опікується подальшою професійною освітою, освітою для розвитку громадянського суспільства, часткою якого є освіта для миру, громадянства та демократії, освітою для захисту оточуючого середовища, освітою для збереження здоров'я, освітою людей похилого віку, освітою для інтеграції у соціум людей з певними вадами.

Таким чином, функція подальшої освіти передбачає постійне навчання дорослої людини впродовж життя, зміну його соціальних ролей. Однією з "нових" соціальних ролей, які виконує доросла людина у зв'язку з інтенсивними змінами, які відбуваються у сучасному світі, стала його роль постійного учня. Це пов'язано і з тим, що зміни на ринку праці передбачають поступове зникнення постійної роботи на одному місці та заміна її на тимчасову працю, яка зазвичай передбачає зміни у професійній діяльності.

Це дає нам можливість на основі вивчення особливостей функціонування скандинавської системи освіти дорослих, зробити висновок про те, що поняття пожиттєвої зайнятості замінюється поняттям пожиттєвої можливості працевлаштування, яке тісно пов'язано та зумовлено неперервною освітою дорослих. Підкреслимо, що пожиттєва можливість працевлаштування може бути досягнута і через формальну, і через неформальну освіту, а постійна здатність виконувати різні соціальні

ролі, може бути розвинена, головним чином, через неформальну та інформальну освіту, самоосвіту. Існує зв'язок між компенсаторною функцією та функцією подальшої освіти у скандинавських країнах. У зв'язку з покращенням загальної та професійної освіти у другій половині ХХ століття, акцент освіти дорослих переміщується від компенсаторної освіти до подальшої неперервної освіти. Чим більш розвиненим є суспільство, тим більше людей прагне та має потребу у розширенні загального, професійного, політичного та культурного змісту освіти. Наприклад, у Швеції дуже важко знайти дорослу людину, яка не приймала хоча б раз участі у навчанні. Функція подальшої освіти дорослих зробила можливим реалізувати на практиці так звану рекурентну (поновлювальну) освіту, коли люди, мають можливість повернутися до навчання через деякий проміжок часу, отримуючи, наприклад, освіту за схемою "робота та освіта".

Ми вважаємо, що, з одного боку, функція подальшої освіти дійсно може поглинати всі інші функції, але, з іншого боку, деталізація та конкретизація функцій буде сприяти більш ефективній їх реалізації.

Зазначимо, що у порівнянні з більшістю європейських країн функції, які виконує скандинавська система освіти дорослих більш соціалізовані та орієнтовані на забезпечення справедливості, участі, добробуту людей у скандинавському суспільстві, на збереження національних традицій та надбань. Тому, ми вважаємо за необхідне, зробити наголос на таких специфічних функціях скандинавської системи освіти дорослих, як функції демократії, справедливості, рівності та участі.

Функція демократії розкривається у демократичній спрямованості як структури системи освіти дорослих з різними видами навчальних закладів та форм, так і з демократичною організацією самого навчального процесу навчання дорослих. Звичайно, ця функція зумовлює та тісно пов'язана з функціями справедливості та рівності, які підкреслюють необхідність створення рівних умов до освіти різних верств населення, де основним критерієм виступає справедливість у наданні освіти. Зазначимо, що функція рівності краще за все розкривається через політику розподілу, суть якої у перерозподілі економічних, політичних, соціальних та культурних ресурсів задля досягнення рівності в освіті дорослих [8, с. 10].

Функція участі набуває особливого скандинавського відтінку, у зв'язку з її зумовленістю національними особливостями розбудови скандинавського суспільства, для якого характерне активна участь громадян у вирішенні державних питань, обговорення їх, толерантність.

Висновки. Дослідження проблеми цілепокладання у скандинавській системі освіти дорослих дозволило вибудувати "дерево цілей", визначивши: стратегічну мету: формування творчої особистості дорослої людини, яка активно, компетентно та ефективно бере участь у всіх сферах суспільного життя, розбудові демократичного громадянського суспільства завдяки створенню умов для найбільш повного задоволення освітніх потреб особистості, суспільства та держави у відповідності з вимогами сучасного етапу соціально-економічного розвитку скандинавських країн; проміжні цілі, які спрямовані на досягнення тактичних цілей дорослої людини, суспільства, держави, працедавця; функції: компенсаторну, адаптивну, розвивальну, культурно-гуманістичну, креативно-моделюючу, функцію справедливості, рівності, демократії та участі. Аналіз "дерева цілей" довів, що завдяки ним скандинавська система освіти дорослих являє собою гнучкий та динамічний процес адаптації людини до змін у суспільстві; включення людини через нові знання у соціально-економічну сферу діяльності з урахуванням її потреб, очікувань та подальшому прогресивному розвитку як людини, так й суспільства в цілому; сприяє розвитку економіки через забезпечення професійної мобільності дорослої людини; допомагає соціальній адаптації дорослих людей в умовах швидких соціальних змін; виступає як механізм демократизації та соціального захисту; сприяє залученню до цінностей національної культури, традиціям, сприяючи їх збереженню та творчому збагаченню; забезпечує кожній дорослій людині широкий вибір можливостей для доповнювання, підвищення свого освітнього рівня.

Проведене дослідження не вичерпує зазначену проблему. Особливо перспективним може бути визначення та обґрунтування принципів функціонування скандинавської системи освіти дорослих у відповідності з її цілями.

Використана література:

1. **Гадамер Х.-Г.** Истина и метод: Основы философской герменевтики.-М.: Прогрессе 1988 - 704 с.

1. **Гердер И. Г.** Иден к философии истории человечества. (Серия "Памятники исторической мысли"). - М.: Наука, 1977. - 705 с.
- i **Делор Ж.** и др. Образование: сокрытое сокровище // Доклад Международной комиссии по образованию для XXI века, представленный ЮНЕСКО. - Москва-Париж: IЖЕВСО, 1997. - 297 с.
- 1 **Десятое Т. М.** Тенденції розвитку неперервної освіти в країнах Східної Європи (друга половина XX століття): Монографія / За ред. Н. Г. Ничкало. - К.: "АртЕк", 2005. - 472 с.
5. Образование взрослых как социальный институт /Под ред. Е. И. Тонконогой, В. И. Подобеда. - СПб.: ИОВ РАО, 1999. - 216 с.
6. Российская социологическая энциклопедия /Под общ. ред. Г. В. Осипова. - М.: НОРМА-ИНФРАМ, 1998.-672 с.
7. **Frimannsson G. H.** Introduction: Is there a Nordic model in éducation? // Scandinavian Journal of Educational Research. - Vol. 50. -No. 3, July. - 2006. - P. 223-228.
- 8 **Hoghielm R., Rubenson K.** Adult Education for Social Change. Research onthe Swedish Allocation Policy. - Stockholm: Institution of Education, 1980. - 189 p.

АННОТАЦИЯ

В статье раскрывается проблема целеполагатя в скандинавской системе образования взрослых, формируется ее "дерево целей", определяются и обосновываются функции системы образования взрослых.